

ВОЛКОВА Ю. А.,доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
(Вищий навчальний заклад «Київський
університет ринкових відносин»)

УДК 34:659

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.16>**ПРАВО НА ЗАБУТТЯ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
У ЦИФРОВУ ЕПОХУ**

У статті проведено аналіз одного з основних прав людини у цифрову епоху – права на забуття. Вказано, що з початку розвитку сучасних технологій, зокрема з появою всесвітньої системи Інтернет, людство увійшло у часи, коли реалізувати свої права можливо не тільки у матеріальному вимірі, а й у цифровому, у зв'язку з чим постають питання гарантування та захисту цифрових прав людини. Більше того, повномасштабна війна в Україні стала каталізатором низки проблем у гарантуванні прав людини. З одного боку цифровізація є підґрунтям для гібридної війни та «хакерних атак», викрадення інформації, спотворення даних, з іншого боку вона створює умови для доступу до різних видів публічних та інших послуг, впровадження цифрових інструментів у системі захисту прав громадян має стати основою для гарантування доступу до якісних публічних послуг.

Констатовано, що поняття «цифрові права» не закріплено у чинному національному законодавстві, що викликає певні труднощі у підходах правозастосування. Окремі автори вказують, що під цифровими правами доцільно розуміти систему норм та правил поведінки, які закріплюють права і свободи людини щодо належного та доступу та використання електронних пристроїв, можливості створення, використання і публікацію цифрових товарів, а також комунікаційних мереж, зокрема, мережі Інтернет.

Зазначено, що поява цифрових прав пов'язана з виникненням права вимагати видалення персональних даних, конфіденційної інформації про особу з мережі Інтернет. Зокрема таке право має назву «право на стирання» або «право бути забутим».

Зроблено висновок, що право бути забутим хоч і відносно нове, проте воно є одним із основних прав людини у цифрову епоху. Звісно введення цього права стикається з невизначеністю у правозастосовній сфері та з американського погляду, європейське право бути забутим катастрофічне для свободи вираження, проте «право бути забутим» – це відносно недавня і нова юридична концепція з великими наслідками для інтернет-політики, свободи вираження поглядів та конфіденційності. Саме це призводить до необхідності впровадження в Україні права на забуття, зокрема проведення реформи законодавства у сфері захисту персональних даних шляхом уведення відповідних норм у чинне національне законодавство. Крім того варто створити принципово нові інструменти захисту особи від розміщення персональних даних, а також механізми видалення цих матеріалів через запровадження механізму юридичної відповідальності.

Ключові слова: права людини, право на забуття, цифровізація, цифрова сфера, забезпечення прав і свобод людини, штучний інтелект.

Volkova Yu. A. The right to be forgotten is one of the basic human rights in the digital age

The article analyzes one of the basic human rights in the digital age – the right to forget. It is indicated that since the beginning of the development of modern technologies, in particular with the advent of the global Internet system, humanity has entered a time when it is possible to exercise its rights not only in the material dimension, but also in the digital one, in connection with which questions arise of guaranteeing and protecting digital human rights. Moreover, the full-scale war in Ukraine has become a catalyst for a number of problems in guaranteeing human rights. On the one hand, digitalization is the basis for hybrid warfare and «hacker attacks», theft of information, distortion of data, on the other hand, it creates conditions for access to various types of public and other services, the introduction of digital tools in the system of protection of citizens' rights should become the basis for guaranteeing access to quality public services.

It is stated that the concept of «digital rights» is not enshrined in the current national legislation, which causes certain difficulties in approaches to law enforcement. Some authors point out that digital rights should be understood as a system of norms and rules of conduct that enshrine human rights and freedoms regarding proper access and use of electronic devices, the possibility of creating, using and publishing digital goods, as well as communication networks, in particular, the Internet.

It is noted that the emergence of digital rights is associated with the emergence of the right to demand the removal of personal data, confidential information about a person from the Internet. In particular, such a right is called the «right to erasure» or «the right to be forgotten».

It is concluded that the right to be forgotten, although relatively new, is one of the basic human rights in the digital age. Of course, the introduction of this right faces uncertainty in the field of law enforcement, and from the American point of view, the European right to be forgotten is catastrophic for freedom of expression, but the «right to be forgotten» is a relatively recent and new legal concept with major implications for Internet politics. freedom of expression and privacy. This leads to the need to introduce the right to be forgotten in Ukraine, in particular, to reform the legislation in the field of personal data protection by introducing appropriate norms into the current national legislation. In addition, it is necessary to create fundamentally new tools for protecting a person from posting personal data, as well as mechanisms for deleting these materials through the introduction of a mechanism of legal liability.

Key words: *human rights, the right to be forgotten, digitalization, digital sphere, ensuring human rights and freedoms, artificial intelligence.*

Постановка проблеми. Основою будь-якого демократичного ладу та розвиненого суспільства є зафіксований на рівні Конституції обов'язок держави забезпечити права та свободи людини. Зокрема ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

З початку розвитку сучасних технологій, зокрема з появою всесвітньої системи Інтернет, людство увійшло у часи, коли реалізувати свої права можливо не тільки у матеріальному вимірі, а й у цифровому, у зв'язку з чим постають питання гарантування та захисту цифрових прав людини.

Більше того, повномасштабна війна в Україні стала каталізатором низки проблем у гарантуванні прав людини. З одного боку цифровізація є підґрунтям для гібридної війни та «хакерних атак», викрадення інформації, спотворення даних, з іншого боку вона створює умови для доступу до різних видів публічних та інших послуг, впровадження цифрових інструментів у системі захисту прав громадян має стати основою для гарантування доступу до якісних публічних послуг.

Метою статті є аналіз одного з основних прав людини у цифрову епоху – права за забуття.

Виклад основного матеріалу. Варто вказати, що поняття «цифрові права» не закріплено у чинному національному законодавстві, що викликає певні труднощі у підходах правозастосування. Окремі автори вказують, що під цифровими правами доцільно розуміти систему норм та правил поведінки, які закріплюють права і свободи людини щодо належного та доступу та використання електронних пристроїв, можливості створення, використання і публікацію цифрових товарів, а також комунікаційних мереж, зокрема, мережі Інтернет [2].

Доцільно зазначити, що поява цифрових прав пов'язана з виникненням права вимагати видалення персональних даних, конфіденційної інформації про особу з мережі Інтернет. Зокрема таке право має назву «право на стирання» або «право бути забутим».

Початок «сучасного» розуміння права на забуття бере свій початок з Конвенції «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» 1981 року, що передбачає для кожного право вимагати виправлення або знищення даних про нього, якщо в процесі обробки такої інформації було порушено норми міжнародного та вітчизняного законодавства [3].

Донедавна одним із основних актів ЄС у цій сфері була Директива 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних і про вільне переміщення таких даних» [4]. Утім 27 квітня 2016 року було зроблено наступний крок, а саме прийнято Регламент ЄС 2016/679 «Про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних», що замінив Директиву 95/46/ЄС.

Отже, Загальний регламент захисту даних (далі – GDPR) регулює, як персональні дані повинні збиратися, оброблятися та стиратися [5]. «Право бути забутим», яке отримало своє закріплення після рішення Суду ЄС 2014 року, яке встановило прецедент для положення про право на стирання, що міститься в GDPR.

Право на забуття все ще дуже багато обговорюється на глобальному рівні, частково через конфлікти в його інтерпретації, а також через практичні питання щодо його реалізації. Воно першим впливає з права на стирання, давнього принципу в європейських законах про захист даних. Починаючи з Директиви ЄС про захист даних 1995 року, особам було надано право видаляти всі персональні дані, пов'язані з ними, коли вони залишають послугу або закривають обліковий запис. Але тлумачення права бути забутим було розширено після знакового рішення Суду Європейського Союзу (СЄУ) у 2014 році. У справі Google Spain СЄУ [6] постановив, що, виподваючи з їхнього права на стирання, особи мають право на видалення зі списку. Це означає, що вони можуть вимагати, щоб пошукові системи вилучили певні посилання зі свого пошукового індексу, якщо результати містять особисту інформацію, яка є «неадекватною, нерелевантною або більше не актуальною або надмірною».

Це рішення викликало ряд занепокоєнь, зокрема щодо його практичної реалізації пошуковими системами. У 2015 році Google створив консультативну раду з права бути забутим розробити рекомендації щодо «виконання балансу між правом особи на конфіденційність та інтересом громадськості до доступу до інформації». У лютому 2018 року Google оголосив, що отримав 2,4 мільйона запитів на видалення URL-адрес із пошуку Google з 2014 року, що ілюструє великі проблеми, з якими стикається компанія для дотримання рішення Суду ЄС [7].

Після рішення Суду ЄС від 2014 року право на забуття було включено до нещодавно прийнятого Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR) [8] і все більше набирає обертів у всьому світі. У всьому світі право бути забутим викликало як значний інтерес, так

і занепокоєння з боку судів, політиків, компаній та громадянського суспільства, оскільки залишаються різні глобальні позиції щодо цього нового права.

Критики права бути забутим стверджують, що це може призвести до широкого видалення онлайн-контенту і, таким чином, зашкодити свободі вираження поглядів та іншим правам людини. Наприклад, хоча він підтримує право на стирання, Access Now рішуче виступає проти встановлення права на видалення списку або права на невідомість [9], тому що «якщо неправильно тлумачити або реалізувати неправильно – особливо за відсутності всеосяжного закону про захист даних і з недостатньою прозорістю – це становить значну загрозу для прав людини».

Прихильники права на забуття, і зокрема права на видалення зі списку, натомість стверджують, що постійна доступність певної особистої інформації може спричинити серйозну несправедливість для фізичних осіб, без будь-якого суспільного інтересу в тому, щоб мати таку інформацію доступною. Наприклад, французький орган із захисту даних (CNIL) був одним з провідних голосів на користь глобального права на видалення списку [10].

У 2019 році в знаковому рішенні CJEU вирішив у рамках справи Google v CNIL [11], що територіальна сфера права на забуття та зобов'язання щодо видалення на списку відповідно до законодавства ЄС (GDPR) застосовуються лише до території ЄС.

Отже з моменту рішення Суду Європейського Союзу від 13 травня 2014 року особи, які проживають в Європі, і тому захищені європейським законодавством, можуть вимагати відсилання результатів у пошуковій системі, коли пошук здійснюється на основі їх імені. Це право сьогодні, згідно з даними Google, визнано європейцями.

Зокрема в Італії діє Кодекс про захист персональних даних 2003 року та державна організація із захисту персональних даних, в якому право на забуття розглядається, як право кожного громадянина на видалення з архіву новин певних біографічних фактів, здатних завдати шкоди його честі або репутації [12, с. 155]. Франція вважається родоначальницею концепції права на забуття, де у 2010 році було прийнято Хартію про право на забуття, яка стала першою спробою уряду Франції запровадити концепцію права на забуття в Інтернеті до національної системи права та є зведенням норм і правил поведінки для держави й корпорацій у сфері захисту персональних даних у мережі [12, с. 155–156].

Варто вказати, що окрім громадян ЄС цим правом наділені й громадяни Великобританії. Відповідно до імплементації Великобританії Директиви в Законі про захист даних 1998 року (далі – DPA98), явне право на стирання було пов'язане з неточністю в s12, але s10 також надав особам право запобігати обробці з метою або способом, «що спричиняє або може завдати значної шкоди або істотного лиха», де такий збиток або страждання були «необґрунтованими». Крім того, принципи захисту даних, які лежали в основі DPA98, вимагали, щоб дані були точними, актуальними, зберігалися не довше, ніж це необхідно для мети, для якої вони були зібрані, оброблялися лише щодо певної законної мети і не були надмірними щодо відповідної мети. Хоча це не призвело до чітко визначеного права на забуття, це дало людям розумні можливості для стирання своїх особистих даних.

З іншого боку, конфіденційності – це, звичайно, свобода вираження поглядів та право на доступ до інформації. Для захисту цих прав Директива передбачала звільнення від деяких зобов'язань за Директивою у випадку персональних даних, що обробляються лише для однієї з особливих цілей журналістики, мистецтва та літератури. Там, де застосовувалося звільнення, воно охоплювало положення, включаючи положення відповідно до ss10 та 12, та всі, крім одного з принципів захисту даних, де:

1) Обробка була здійснена з метою публікації будь-якого журналістського, художнього або літературного матеріалу.

2) Контролер даних обґрунтовано вважав, що, враховуючи, зокрема, особливу важливість суспільного інтересу до свободи вираження поглядів, публікація буде в суспільних інтересах, а також обґрунтовано вважав, що за будь-яких обставин дотримання будь-якого з потенційно звільнених положень буде несумісним зі спеціальними цілями.

Оскільки Інтернет став мейнстрімом, стало все більш очевидним, що Директива про захист даних не була розроблена для того, щоб мати справу зі світом, в якому інформація про людей може бути загальнодоступною на глобальній основі, потенційно безстроково, можливо, з іншої юрисдикції та доступною. Конфіденційність даних – це далеко не єдина сфера права, яка намагалася бути ефективною у віртуальному світі, але деякий час проблема забезпечення прав на захист даних проти таких підприємств, як оператори пошукових систем, що базуються в іншій країні і часто за межами ЄС, виявилася нерозв'язною [13].

Хоча у 2018 році уряд Великобританії і прийняв Закон про ЄС, щоб підготувати країну до виходу з Європейського Союзу, проте в рамках цього GDPR був включений до законодавства Великобританії повністю до 31 грудня 2020 року та відповідно був частиною законодавства Великобританії до кінця 2020 року. На початку 2021 року правова система Великобританії виключила GDPR Європейського Союзу та замінила його на GDPR Великобританії.

Всі принципи захисту даних ЄС були змінені відповідно до правової системи Великобританії, що стосувалося всі форми захисту персональних даних, включаючи те, як вони застосовуються, хто їх застосовує та як буде відбуватися регулярний та систематичний моніторинг.

Обробка та збір конфіденційних персональних даних до 31 грудня 2020 року підпадала під правила, викладені в GDPR ЄС, а після під правила GDPR Великої Британії [14]. з 28 червня 2021 року ЄС офіційно прийняв рішення про адекватність для Великої Британії [15]. Це означає, що персональні дані від осіб з ЄС та Великобританії можуть продовжувати вільно надходити. Однак це рішення лише на чотири роки. Автоматичного його поновлення не буде в 2025 році. Отже, до червня 2025 року ЄС прийме абсолютно нове рішення про захист даних Великобританії.

Звичайно, з огляду на конкуруючі інтереси та гіперпов'язаний характер Інтернету, право бути забутим набагато складніше, ніж той факт коли особа, яка просто просить організацію стерти свої особисті дані.

Право на забуття закріплено в підпунктах 65 і 66 і в статті 17 GDPR [16], де зазначено, що: «власник даних має право отримати від розпорядника видалення персональних даних, що стосуються його або її, без невинуватої затримки, і розпорядник інформації зобов'язаний видалити персональні дані без невинуватої затримки», якщо застосовується одна з ряду умов.

«Право бути забутим» пов'язано з правом людей на доступ до своєї особистої інформації у статті 15 [17]. Право контролювати дані не має сенсу, якщо люди не можуть вжити заходів, коли вони більше не дають згоди на обробку, коли в даних є значні помилки або якщо вони вважають, що інформація зберігається без потреби. У цих випадках фізична особа може вимагати видалення даних. Але це не абсолютне право.

Загалом, правила захисту даних застосовуються лише до обробки персональних даних, що стосуються фізичних осіб. Корпорації та інші юридичні особи зазвичай не мають права вилучати вміст для запитів на основі їх корпоративної назви.

У статті 17 GDPR окреслює конкретні обставини, за яких застосовується право бути забутим. Фізична особа має право на видалення своїх персональних даних, якщо:

- 1) Персональні дані більше не потрібні для цілей, з яких організація спочатку збирала або обробляла їх.
- 2) Організація покладається на згоду особи як законну основу для обробки даних, і ця особа відкликає свою згоду.
- 3) Організація покладається на законні інтереси як виправдання для обробки даних фізичної особи, яка заперечує проти цієї обробки, і для організації немає законних підстав продовжувати обробку.
- 4) Організація обробляє персональні дані для цілей прямого маркетингу, і окремі особи заперечують проти цієї обробки.
- 5) Організація незаконно обробляла персональні дані фізичної особи.
- 6) Організація повинна видалити персональні дані, щоб виконати рішення суду.

7) Організація обробила персональні дані дитини без згоди законних представників. Однак право організації на обробку даних третіх осіб може перевиювати над правом на забуття, зокрема вони наведені в GDPR, а саме:

1) Дані використовуються для здійснення права на свободу вираження поглядів та інформації.

2) Дані використовуються для виконання рішення суду.

3) Дані використовуються для виконання завдання, яке виконується в суспільних інтересах або при здійсненні офіційних повноважень організації.

4) Дані, що обробляються, необхідні для цілей охорони здоров'я та служать у суспільних інтересах.

5) Дані, що обробляються, необхідні для проведення профілактичної або професійної медицини. Це застосовується лише тоді, коли дані обробляються медичним працівником, на якого поширюється юридичне зобов'язання щодо професійної таємниці.

6) Дані представляють важливу інформацію, яка служить суспільним інтересам, науковим дослідженням, історичним дослідженням або статистичним цілям, і де стирання даних, ймовірно, погіршить або зупинить прогрес до досягнення, яке було метою обробки.

7) Дані використовуються для юридичного захисту.

GDPR не визначає, які наслідки має запит на стирання. Особа може подати запит на стирання усно або письмово. Утім у той же час окремі автори вказують на те, що право бути забутим суперечить «праву на пам'ять» або свободі вираження поглядів, посилаючись на ризик «придушення» подій [10].

Також варто вказати, що значно впливає на право бути забутим штучний інтелект. Право на забуття – це правовий принцип, який дозволяє людям вимагати видалення конкретної особистої інформації з інтернет-платформ. Технології штучного інтелекту використовуються для прискорення та автоматизації відповідей на ці запити.

Штучний інтелект допомагає платформам ефективно обробляти запити на видалення, аналізуючи великі обсяги даних, полегшуючи виявлення та видалення конкретної інформації. Ця масштабованість покращує обробку запитів. Штучний інтелект враховує такі фактори, як суспільний інтерес, історична цінність та індивідуальні обставини при оцінці запитів, що дозволяє досягти балансу між правами на конфіденційність та свободою вираження поглядів. Вивчаючи минулі судження та відгуки, штучний інтелект приймає рішення, адаптуючись до різних ситуацій та підвищуючи точність та справедливість у майбутніх запитах.

Висновки. Підводячи підсумок, варто вказати, що право бути забутим хоч і відносно нове, проте воно є одним із основних прав людини у цифрову епоху. Звісно введення цього права стикається з невизначеністю у правозастосовній сфері та «з американського погляду, європейське право бути забутим катастрофічне для свободи вираження» [18], проте «право бути забутим» – це відносно недавня і нова юридична концепція з великими наслідками для інтернет-політики, свободи вираження поглядів та конфіденційності. Саме це призводить до необхідності впровадження в Україні права на забуття, зокрема проведення реформи законодавства у сфері захисту персональних даних шляхом уведення відповідних норм у чинне національне законодавство. Крім того варто створити принципово нові інструменти захисту особи від розміщення персональних даних, а також механізми видалення цих матеріалів через запровадження механізму юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>
2. Гололобова Є., Міна А. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/>.
3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

4. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24.10.1995. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_242.
5. Complete guide to GDPR compliance. URL: <https://gdpr.eu/>
6. Judgment Of The Court (Grand Chamber) 13 May 2014. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?doclang=EN&docid=15206
7. Updating our «right to be forgotten» Transparency Report. URL: <https://blog.google/around-the-globe/google-europe/updating-our-right-be-forgotten-transparency-report/>
8. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament And Of The Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>
9. Access now position paper: understanding the «right to be forgotten» globally URL: https://www.accessnow.org/wp-content/uploads/2017/09/RTBF_Sep_2016.pdf
10. Pour un droit au déréférencement mondial. URL: <https://www.cnil.fr/fr/pour-un-droit-au-dereferencement-mondial>
11. Judgment Of The Court (Grand Chamber) 24 September 2019. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218105&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=932143>
12. Федоришина І. С. «Право бути забутим» в системі інформаційних прав: міжнародний та вітчизняний досвід регулювання. *Інформаційні ресурси, інтелектуальна власність, комунікації в освітньо-науковій та інноваційній сферах: філософсько-правові та прикладні аспекти* : Матеріали круглого столу 12 травня 2017 р., м. Вінниця. Упорядники : О. Д. Довгань, М. В. Беланюк, С. А. Лапшин, О. Г. Радзієвська, О. І. Яременко, ВДПУ, НДІП НАПрН України. Київ, Видавничий дім «АртЕк». 2017. С. 151–159.
13. Wessing Taylor The evolution of the EU’s ‘right to be forgotten’ URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9fdd94f9-0b90-4a76-9f2d-57a56eb8f2d6>
14. GDPR: General Data Protection Regulation. URL: <https://www.gdpreu.org>
15. Decision on the adequate protection of personal data by the United Kingdom – General Data Protection Regulation. URL: https://commission.europa.eu/document/dabdaf35-ee58-405e-ac3e-924d04b2cfe4_en
16. General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr.eu/article-17-right-to-be-forgotten/>
17. General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr.eu/article-15-right-to-be-forgotten>
18. Буга В., Турбін Д. Право на забуття в системі захисту персональних даних. *Правовий часопис Донбасу*. № 1 (70) 2020. С. 46–53.

